

اقتصاد ازبکستان

جمهوری ازبکستان از نظر جمعیت و موقعیت ژئوپلتیک - مرکزیت آسیای مرکزی - از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای در منطقه برخوردار می‌باشد که بهره‌مندی از منابع طبیعی سرشار نیز بر اهمیت و موقعیت این کشور افزوده است. به‌عنوان مثال، این کشور هشتمین کشور جهان از نظر تولید طلا و پنجمین کشور از نظر میزان سرانه تولید طلا می‌باشد. در حال حاضر سالانه حدود ۷۵-۷۰ تن طلا استخراج می‌نماید و این در حالی است که تنها ۱۰ معدن از ۳۰ معدن طلای موجود این کشور مورد بهره‌برداری قرار گرفته است. تولید الیاف پنبه در این کشور نیز ۱/۵ میلیون تن می‌باشد که حدود ۴۰ درصد تولید ناخالص کشاورزی را تشکیل می‌دهد و تنها ۱۰ درصد آن در داخل مصرف شده و مابقی صادر می‌گردد. از نظر تولید پنبه این کشور مقام سوم رادر جهان داراست. بحث حاضر به اختصار در چهار محور ذیل ارائه می‌گردد:

الف) گذر به بازار آزاد و مشکلات فراروی

ب) تحکیم پول ملی

ج) وضعیت اقتصادی

۱. روابط با کشورهای مستقل مشترک‌المنافع

د) روابط اقتصادی خارجی

۲. روابط با سایر کشورها

الف) گذر به بازار آزاد و مشکلات فراروی

جمهوری ازبکستان پس از تحصیل استقلال تلاش زیادی در جهت حفظ اتحادیه امنیتی و اقتصادی کشورهای جامعه مشترک‌المنافع با مرکزیت مسکو داشت؛ ولی بتدریج با توجه به مشکلات داخلی روسیه، عدم اجرای توافقات و اسناد امضا شده میان جامعه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع و مشکلات به‌وجود آمده در روابط با مسکو نظیر عدم موافقت عملی مسکو با باقی‌ماندن ازبکستان در حوزه روبل ۱۹۹۳ و در نتیجه بروز مشکلاتی در زمینه پرداختها میان دو کشور، عدم تأمین قطعات یدکی مورد نیاز صنایع ازبکستان و ...؛ این کشور در جهت تقلیل وابستگی‌اش به روسیه برآمده و در رابطه با تشکیل اتحادیه‌های اقتصادی و برقراری روابط دوجانبه اقتصادی با جامعه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع و دیگر کشورهای جهان و بویژه کشورهای غربی بیش از گذشته تلاش نمود. برقراری رابطه با کشورهای جهان نیازمند اصلاح سیستم اقتصادی بود. بدین منظور رئیس‌جمهور ازبکستان سیاستها و اولویتهای لازم جهت گذر به اقتصاد بازار آزاد این کشور را براساس ۵ محور ذیل اعلام نمود:

۱. اولویت اقتصاد بر سیاست.
 ۲. دولت مسئول اصلی انجام اصلاحات اقتصادی و تحولات دموکراتیک می‌باشد.
 ۳. اولویت قوانین و لزوم اجرای آن و حقوق اتباع.
 ۴. اجرای سیاستهای اجتماعی قوی در جهت حمایت از اقشار آسیب‌پذیر.
 ۵. گذر تدریجی و مرحله‌ای به اقتصاد بازار.
- همان‌طور که ملاحظه می‌شود در طراحی سیستم و برنامه‌ریزی فوق دو مسئله عمده و مهم مدنظر قرار گرفته است:

الف) نقش محوری دولت.

ب) توجه به عامل جمعیت و تلاش در جهت جلوگیری از وارد آمدن فشارهای بیش از اندازه و شوکهای اقتصادی غیرقابل تحمل؛ زیرا ازبکستان پُرجمعیت‌ترین جمهوری آسیای مرکزی می‌باشد و طبیعی است که مسئولین این کشور بایستی با حساسیت بیشتری پیامدهای اصلاحات اقتصادی در سطح جامعه را مدنظر داشته باشند.

در پیشبرد روند اصلاحات اقتصادی مسئولین این کشور با مشکلات عدیده‌ای مواجه بوده‌اند که از عمده‌ترین آنها می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- از هم‌پاشیدگی سیستم اداری قبلی و عدم جایگزینی سیستم جدید.
- تشدید دیوانسالاری اداری.
- فقدان کادر ورزیده و متخصص و در نتیجه عدم وجود تجربه کافی جهت گذر به اقتصاد بازار.
- فشارهای ناشی از فروپاشی یک سیستم واحد و تبدیل آن به سیستمهای متعدد. به‌عنوان مثال پراکندگی صنایع و تقسیم‌کار در اتحاد شوروی سابق مناسب یک نظام سیاسی واحد بود و پاسخگویی نیازهای نظامهای سیاسی متعدد نمی‌باشد؛ به‌طوری‌که ازبکستان به عنوان یک کشور مستقل فاقد برخی از ابتدایی‌ترین صنایع و امکانات می‌باشد. به‌عنوان مثال کشاورزی این کشور در سیستم شوروی سابق یک کشاورزی تک‌محصولی - کشت پنبه - تعیین و طراحی شده بود و این در حالی بود که از نظر صنایع نساجی از امکانات مناسبی بهره‌مند نبود.
- تداوم حاکمیت روحیات کمونیستی و عدم وجود روحیه ابتکار، خلاقیت و تلاش در مردم و بویژه قشر کارگران صنایع.
- بروز مشکلاتی با سایر کشورهای مستقل مشترک‌المنافع از نظر تأمین لوازم، مایحتاج، قطعات بدکی و بویژه بروز مشکلاتی در زمینه پرداختها با توجه به تفاوت واحدهای پولی میان کشورهای مزبور.
- این مشکلات بویژه در ارتباط با روسیه به عنوان مرکزیت سابق این کشورها نمود بیشتری می‌یابد.

ب) تحکیم پول ملی

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و پیدایش کشورهای جدید، کشورهای مستقل مشترک‌المنافع که فاقد تجربه مدیریت اقتصادی جامعه بودند نهایت تلاش خود را برای باقی ماندن در حوزه روبل روسیه به کار بستند ولی عملاً امکان آن وجود نداشت؛ زیرا از یک سو روسیه حاضر نبود سرنوشت اقتصاد توانمند خود - در مقایسه با سایر کشورهای مشترک‌المنافع - را با سرنوشت اقتصاد ضعیف کشورهای مزبور پیوند زند و از سوی دیگر تزریق نامتعادل پول توسط بانک مرکزی روسیه به این کشورها مشکلات عدیده‌ای را از نظر فعالیت اقتصادی، تورم، میزان بهره، نرخ برابری با ارزهای خارجی و ... برای این کشورها به وجود آورده بود؛ به طوری که باعث سرازیر شدن کالا و پول از یک جمهوری به جمهوری دیگر می‌گردید. این شرایط ایجاب می‌نمود که تفکیکی میان اقتصاد کشورهای مستقل مشترک‌المنافع از نظر سیستم پولی ایجاد شود. البته در اینکه این اقدام بایستی در کوتاه‌مدت و به صورت ضرب‌الاجل صورت پذیرد و یا در بلندمدت، میان کشورهای مزبور اختلاف نظر وجود داشت. در نهایت شرایط اعلام شده توسط بانک مرکزی روسیه عملاً باعث خروج اکثر جمهوری‌های مشترک‌المنافع و از جمله ازبکستان از حوزه روبل ۱۹۹۳ روسیه گردید.

جمهوری ازبکستان با توجه به تجربه برخی از کشورهای مشترک‌المنافع از نظر سقوط ارزش پول و همچنین به جهت مقابله با هرگونه پیامدهای ناشی از شوکهای اقتصادی، تنها کشور در چارچوب کشورهای مزبور بود که اقدام به انتشار پول موقت تحت عنوان «صوم‌کوپن» نمود. قبل از انتشار پول دائمی، مسئولین این کشور تمهیداتی جهت حفظ ارزش آن به عمل آوردند و تاریخ انتشار پول ملی را بارها به تعویق انداختند. از جمله اقدامات می‌توان به تشکیل بازار بورس ارز و ممنوع ساختن خرید و فروش به روبل ۱۹۹۳ روسیه اشاره نمود زیرا روبل روسیه جایگاه سنتی خود در جمهوری ازبکستان را حفظ نموده بود و سقوط ارزش «صوم‌کوپن» بیش از هر عامل دیگری تحت تأثیر واحد پول روسیه به عنوان بزرگترین شریک تجاری این کشور قرار داشت. سرانجام پول ملی (دائمی) ازبکستان به نام «صوم» از اول جولای ۱۹۹۴ به جریان درآمد و ارزش هر صوم معادل یک هزار صوم کوپن اعلام گردید.

ج) وضعیت اقتصادی

۱. تورم - علی‌رغم تمهیدات دولت ازبکستان جهت کاهش تأثیرات و پیامدهای اصلاحات اقتصادی بر مردم، این کشور با موجی از تورم مواجه شده است و بهای بسیاری از کالاهای اساسی و مایحتاج اولیه عمومی نظیر شیر، آرد و نان، سوخت منازل، بنزین و تعرفه وسائط حمل و نقل عمومی طی ماههای اخیر چندین بار افزایش یافته و دولت سوبسید برخی از کالاهای اساسی را حذف نموده است. البته

مسئولین ازبکستان از طریق افزایش حقوق کارمندان، مقرری بازنشستگان و کمک هزینه تحصیلی دانشجویان تلاش نموده‌اند آثار سوء ناشی از اصلاحات را کاهش دهند ولی عملاً قدرت خرید عمومی کاهش یافته است.

۲. تشکیل ساختارهای اقتصاد بازار - طی سالهای پس از استقلال، جمهوری ازبکستان تلاش زیادی در جهت ایجاد ساختارهای لازمه اقتصاد بازار نموده و این روند بویژه طی یک سال گذشته از سرعت چشمگیری برخوردار بوده است. تشکیل بازار بورس، فروش سهام کارخانجات و مؤسسات، تأسیس چند بانک خصوصی، تشکیل اولین بنیاد سرمایه‌گذاری ملی و تأسیس سازمانها و نهادهای تضمین‌کننده سرمایه‌گذاری از جمله این موارد می‌باشد.

۳. تلاش در جهت تغییر سیستم کشاورزی تک‌محصولی پنبه و مدرنیزه کردن آن.

۴. وضعیت تولید در سطح کشور - در این رابطه اطلاعات ذیل چشم‌انداز اقتصادی ازبکستان را

روشن تر می‌کند:

* تولید کالاهای صنعتی در سال میلادی جاری ۲۰ درصد افزایش داشته و کسر بودجه به ۴/۸٪ تولید ناخالص ملی رسیده است.

* در سه ماهه اول سال جاری کاهش حجم عمومی تولیدات صنعتی نسبت به سال قبل ۷/۵ درصد و در ۶ ماه اول سال جاری به ۴ درصد رسید؛ ولی در صنایع شیمی، ماشین‌سازی و مصالح ساختمانی کاهش تولیدات همچنان ادامه دارد.

* تاکنون پنجاه هزار کارخانه در ازبکستان خصوصی شده‌اند و تعداد کارخانجات کوچک به بیش از بیست و دو هزار واحد رسیده است.

* تعداد کارخانجات خصوصی به ۲ برابر افزایش یافته و به ۱۱۰،۰۰۰ واحد رسیده است.

* سهم بخش غیردولتی در درآمد ملی به یک سوم رسیده است.

* حجم صادرات ازبکستان در سال جاری ۴۰٪ افزایش و واردات ماشین‌آلات و تجهیزات فنی نسبت به سال قبل ۴۵٪ کاهش داشته است.

* جهت واردات مواد غذایی در سال ۱۹۹۴ باید یک میلیارد دلار اختصاص داده شود.

* به منظور بهبود وضعیت اقتصادی واحدهای کشاورزی، سفارش دولتی سال به سال کاهش یافته و میزان این کاهش برای پنبه ۷۵٪ و برای گوشت و شیر به ۵۰٪ رسیده است.

* برای اولین بار در تاریخ ازبکستان در سال جاری بیش از یک میلیون تن گندم برداشت شد.

* در نتیجه عدم پرداختهای کارخانجات و مؤسسات، بدهی به وجود آمده در ازبکستان ۴ میلیارد

«صوم» می‌باشد و از این میزان ۲۰٪ به کشورهای مشترک‌المنافع مربوط است. به عنوان مثال تنها در بخش

کشاورزی میزان عدم پرداختها به ۲ میلیارد «صوم» رسیده است. گندم کاران یک میلیون و سیصد تن گندم تحویل دولت نمودند و قرار بود در مقابل، ۵۵۰ میلیون «صوم» دریافت نمایند ولی تنها ۱۵۷ میلیون «صوم» به آنها پرداخت شد. نظیر این وضعیت در رابطه با سیب زمینی و پیله ابریشم نیز مشاهده می شود.

د) روابط اقتصادی خارجی

مسئولین ازبکستان پس از بروز مشکلاتی در روابط اقتصادی و تجاری با روسیه، گرچه این کشور را به عنوان مهمترین شریک تجاری خود برمی شمردند ولی تلاش زیادی را جهت برقراری رابطه دوجانبه با سایر کشورهای جامعه مشترک المنافع و همچنین سایر کشورهای جهان به کار بستند که ذیلاً به اختصار مورد اشاره قرار می گیرد:

۱. روابط با کشورهای مستقل مشترک المنافع

بروز مشکلات در روابط با مسکو و عدم اجرای توافقات به عمل آمده در چارچوب کشورهای جامعه مشترک المنافع، باعث گرایش ازبکستان به همکاری های منطقه ای گردید. تبلور عینی این گرایش تشکیل اتحادیه منطقه ای با کشورهای قزاقستان و قرقیزستان می باشد. توافقات اولیه در خصوص تشکیل منطقه واحد اقتصادی در جریان سفر اسلام کریم اف به قزاقستان به عمل آمد و به دنبال آن نظربایف سفری به تاشکند داشت که مهمترین دستاورد آن اعلام تشکیل منطقه واحد اقتصادی بود و عملاً یک اتحادیه منطقه ای توسط ازبکستان و قزاقستان در آسیای مرکزی به وجود آمد. یک هفته پس از سفر نظربایف به تاشکند، اسلام کریم اف به قرقیزستان عزیمت نمود و به دنبال آن اعلام گردید که قرقیزستان نیز به اتحادیه مزبور پیوسته است.

طی اجلاس سه جانبه ای که اخیراً در آلمانی پایتخت قزاقستان برگزار گردید توافقات مهمی میان کشورهای مزبور به عمل آمد که مهمترین محورهای توافقات اجلاس مزبور به شرح ذیل می باشد:

توافقات اقتصادی

- تأکید بر تشکیل منطقه اقتصادی مشترک که شامل منطقه آزاد تجاری، ایجاد مکانیسم اقتصادی، لغو حقوق گمرکی و مالیات مضاعف و ایجاد مکان حائل اقتصادی مشترک جهت تعویض پول می باشد.
- بهبود بخشیدن به وضعیت تبادل کالا و نیروی کار.
- توافق در خصوص ایجاد بانک بین الدولی همکاری و توسعه آسیای مرکزی با سرمایه ۹ میلیون دلار - هر کشور ۳ میلیون دلار - که مقر آن در قزاقستان خواهد بود.

- توافق در خصوص کمک به قرقیزستان.
- تأکید بر گسترش روابط.
- تأکید بر اهمیت همگرایی اقتصادی و لزوم تعمیق آن.
- تأکید بر ایجاد مکانیسم اجرایی توافقات حاصله.
- تشریح مساعی در امر حفاظت محیط‌زیست و برطرف نمودن عواقب خشکی دریاچه آرال.
- تأکید بر لزوم توسعه اجتماعی و اقتصادی.

توافقات سیاسی

- تشکیل اجلاس دائمی وزرای امور خارجه سه کشور.
- بررسی وضعیت اقلیتهای نژادی.
- بررسی وضعیت جامعه کشورهای مشترک‌المنافع و منطقه آسیای مرکزی.
- تأکید بر نقش شورای بین‌الدولی.
- تشکیل گروه‌های کاری بین‌المجالس جهت نزدیک نمودن قانون‌گذاری‌های ملی، مقررات کشوری و تنظیم قوانین و مقررات داخلی.
- هماهنگی سیاستهای منطقه‌ای، بین‌الدولی و خارجی.
- یادداشت تفاهم در زمینه مهاجرت اتباع.
- همکاری‌های نظامی و فنی.
- تبادل اطلاعات.

۲. روابط با سایر کشورها

- توسعه روابط اقتصادی با سایر کشورها بیش از هر چیز دیگر نیازمند اصلاح ساختار اقتصادی و جلب اعتماد این کشورها بود. مسئولین جمهوری ازبکستان مکانیسمهایی را بدین منظور به کار گرفتند که اهم آنها ذیلاً مورد اشاره قرار می‌گیرد:
- * اعزام کارشناسان به خارج از کشور به منظور آموزش و استفاده از تجربیات سایر کشورها. در این راستا استفاده از تجربیات کشورهای غربی بیش از سایر کشورها مطمح نظر بوده است.
 - * جذب کمکهای مالی و تکنیکی (بویژه از کشورهای غربی)
 - * تشکیل ساختارهای لازمه اقتصاد بازار نظیر بازار بورس ارز، بانکهای خصوصی اعم از داخلی و خارجی، نهادها و مؤسسات تضمین‌کننده سرمایه‌گذاری‌های خارجی و ...

* فروش سهام کارخانجات و مؤسسات دولتی.

* تلاش در جهت جذب سرمایه‌های خارجی و ترغیب کشورهای خارجی به سرمایه‌گذاری در ازبکستان. در این جهت اقدامات ذیل توسط مسئولین این کشور به عمل آمده است:

- ذخیره‌سازی مقادیر زیادی شمش طلا به ارزش نیم‌میلیارد دلار به عنوان پشتوانه تجارت با کشورهای جهان در بانکهای اروپایی.

- معافیت مالیاتی پنج ساله شرکتهای مشترک با سهام خارجی حداقل ۵۰ درصد که کالاهای مصرفی تولید می‌کنند.

- حذف تدریجی مالیات بر واردات.

- ضمانت سرمایه‌گذاری‌های خارجی و محلی.

- اعطای اعتبارات ارزی توسط بانک ملی.

